

Čriks Jčkabsons

Prawnicy polscy - posłowie w Saeimie Łotwy (1922-1934)

Palestra 46/11-12(539-540), 79-85

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KARTY HISTORII

Čriks Jčkabsons

Prawnicy polscy – posłowie w Saeimie Łotwy (1922–1934)

W Republice Łotewskiej (1918–1940) istniała 60. tysięczna mniejszość polska, która stosunkowo czynnie brała udział w życiu politycznym i społecznym państwa. Miała też swoich posłów w parlamencie Łotwy – Saeimie od 1922 roku do przewrotu państwowego w maju 1934 roku (już w wyborach Zgromadzenia Konstytucyjnego w roku 1920 z polskiego związku wybrano posła, który jednak był Łotyszem). Dwoch z trzech posłów (Jan Wierzbicki, Jarosław Wilpiśzewski i Władysław Łapiński) było z zawodu prawnikami.

Adwokat Jan Wierzbicki

W Republice Łotewskiej w dwudziestych i trzydziestych latach społeczeństwo polskie, a także łotewskie dobrze znało Jana Wierzbickiego. Był on niewątpliwie jednym z najwybitniejszych Polaków na Łotwie w wymienionym okresie i jedynym Polakiem zajmującym wysokie stanowiska w służbie państwowej Łotwy jako poseł Saeimy i przez kilka lat wiceminister spraw wewnętrznych.

Jan Wierzbicki¹ urodził się 18 kwietnia 1888 roku w Eversmuiža (gmina Ciblas) w powiecie Lucyńskim (Ludza) w wielodzietnej rodzinie sekretarza zarządu gminy Józefa Wierzbickiego (urodzony w 1840 roku) i jego małżonki Emilii (urodzona w

¹ Biografia J. Wierzbickiego została opracowana na podstawie następujących źródeł i literatury: Latvijas Valsts vēstures arhīvs (dalej: IWA), 7354. f., 1. apr., rządu J. Wierzbickiego); 5601. f., 2. apr., 1538. l. (akta osobowe oficera J. Wierzbickiego); Tygodnik Polski. – 861. l., 1.–75. lp. (akta osobowe adwokackie J. Wierzbickiego); 1307. f., 3. apr., 59. l., 1.–16. lp. (akta osobowe członka 1928. – 14 luty; Latvijas darbinieku galerija 1918–1928. – Rīga, 1929. – 82. lpp.

1855 roku). Jego ojciec oprócz tego arendował posiadłości wiejskie (jeszcze w 70. latach rodzina mieszkała w powiecie Siebiezskim w Rosji²). W 1899 roku ukończył szkołę ludową w Baltinavie, dokąd przeniosła się cała jego rodzina, po czym rozpoczął naukę w gimnazjum klasycznym w Pskowie. Po ukończeniu tej uczelni w 1907 roku wstąpił na Uniwersytet Petersburski, gdzie studiował prawo. W 1911 roku brał udział w rozruchach studenckich i z powodu tego konfliktu z władzami rosyjskimi został wydalony z uczelni z zakazem zamieszkania w Petersburgu i innych uniwersyteckich miastach rosyjskich. Wobec tego jesienią 1911 roku wstąpił do służby wojskowej, którą odbył w 97 Liflandzkim pułku piechoty stacjonującym w Dyneburgu (Dźwińsk, obecnie – Daugavpils). Po odbyciu służby w sierpniu 1912 roku i zdobyciu stopnia praporщика (podchorążego) rezerwy został zwolniony. Wiosną 1914 roku w Petersburgu otrzymał świadectwo ukończenia kursu uczelni, jednak bez zdania egzaminów końcowych.

Rozpoczęła się I wojna światowa i Jan Wierzbicki w sierpniu 1914 roku w Dyneburgu został zmobilizowany do wojska i przydzielony jako młodszy oficer do 87 Neyszlockiego pułku piechoty w składzie 2 armii. 14 października koło wsi Leśne w Polsce został ranny i ewakuowany do szpitala. Za bohaterstwo wykazane podczas walk we wrześniu – październiku na Północno-Zachodnim froncie, w listopadzie 1914 roku otrzymał Order Świętej Anny IV stopnia z napisem „Za odwagę”. W czerwcu 1915 roku ze szpitala został skierowany do sanatorium. W marcu 1916 roku otrzymał stopień podporucznika, a we wrześniu z powodu choroby (w związku z odniesionymi ranami) został zdembilizowany. Wykorzystując tę okoliczność J. Wierzbicki zdał egzaminy końcowe na Uniwersytecie Moskiewskim i już od czerwca 1916 roku rozpoczął pracę w Okręgowym Sądzie w Moskwie jako kandydat na stanowiska sądowe. Pracował tam do lipca 1917 roku, kiedy został mianowany sędzią pokoju Powiatu Dyneburskiego. Na tym stanowisku pozostał także podczas okupacji niemieckiej do końca 1918 roku. Podczas trwania władzy radzieckiej w Dyneburgu 15 maja 1919 roku został zmobilizowany do Armii Czerwonej. Początkowo z powodu stanu zdrowotnego włączony do 2 batalionu rezerwy, a w październiku 1919 roku mianowany dowódcą oddziału gospodarczego w 30 pułku strzeleckim.

W lutym 1920 roku na własną prośbę przeniesiony został na stanowisko referenta w tejże jednostce. Później w Piotrogradzie pracował jako służący w kancelarii wydziału gospodarczego sztabu 4 rezerwowej brygady piechoty. Po podpisaniu łotewsko-radzieckiego układu pokojowego J. Wierzbicki zgłosił się jako obywatel Łotwy i z tego powodu w marcu 1920 roku został zdembilizowany z Armii Czerwonej.

J. Wierzbicki wrócił z Rosji Radzieckiej do Łotwy we wrześniu 1921 roku i natychmiast czynnie włączył się do życia społecznego w Daugavpils, gdzie mieszkał.

² Ćakuls J. *Latvijas: Ģomas katodu priesteri 1918–1995*. Uzzīnās. – Rīga, 1996. – 153. lpp.

Od 15 listopada 1921 roku do 5 lipca 1922 roku pracował jako kandydat (do marca 1922 roku – młodszy, następnie – starszy) na stanowisku sądowym w Okręgowym Sądzie Łatgalii w Daugavpils. Wkrótce zdał egzamin z języka państwowego i od września rozpoczął pracę jako adwokat. W wyborach w czerwcu 1922 roku został wybrany do rady miejskiej oraz na członka zarządu miasta Daugavpils (w zamian za poparcie przez 17-osobową polską frakcję kandydata łotewskiej frakcji na stanowisko przewodniczącego rady)³.

W październiku 1922 kandydował wraz ze starszym bratem – dziekanem parafii katolickiej Św. Maryji w Daugavpils – Bronisławem Wierzbickim w wyborach pierwszej Saeimy z listy nowoutworzonego Związku Polskiego w okręgu Łatgalskim. Do parlamentu został wybrany tylko jeden przedstawiciel z tej listy i okazał się nim Bronisław Wierzbicki (oddano na niego 9863 głosów). Ten jednak zrezygnował ze stanowiska posła i wobec tego posłem został następny kandydat – Jan Wierzbicki (miał 9483 oddanych na siebie głosów)⁴. W pierwszej Saeimie, jako jedyny członek parlamentu reprezentował mniejszość polską. Działał w Komisjach Gospodarczej, Rolniczej, Komisji Śledczej w sprawach posłów.

Mimo niezadowolenia pewnej części polskiego społeczeństwa z jego działalności w parlamencie⁵, w wyborach do Saeimy w latach 1925 i 1928 J. Wierzbicki ponownie został wybrany (razem z J. Wilpiszewskim). W II Saeimie działał w Komisji Samorządowej, Prawnej i Komisji Śledczej w sprawach posłów, w III Saeimie – Komisji Samorządowej i Komisji Śledczej w sprawach posłów. Również w wyborach 1931 roku uzyskał mandat posła (razem z Wł. Łapińskim), chociaż właśnie te wybory były dla polskiej społeczności bardzo skomplikowane (brał w nich udział także polski ksiądz Ławrinowicz, który dostał znaczną ilość głosów).

W parlamencie J. Wierzbicki działał aktywnie, m.in. broniąc interesów mniejszości polskiej. Szczególną aktywnością wykazał się publikując w prasie artykuły przeciwstawiające się staraniom mniejszości białoruskiej, która dążyła do otwarcia białoruskich szkół. Jego artykuły były ostre i próbowały uświadomić, że na Łotwie nie istnieje mniejszość białoruska⁶.

Stosunkowo regularnie J. Wierzbicki, występując na zebraniach Związku Polaków, zdawał sprawozdania ze swojej działalności w Saeimie w obronie interesów mniejszości polskiej (na przykład w marcu 1923 w Rydze⁷ itd.).

Jednocześnie z pracą w Saeimie w latach 20. J. Wierzbicki pełnił obowiązki wiceprezesa Daugavpilsskiej Rady Miejskiej i wiceprezesa Zarządu Związku Polaków. Od stycznia 1924 pracował również jako pomocnik adwokata przysięgłego Stanisława Syrewicza (w 1920 roku był on pierwszym przedstawicielem konsularnym

³ Albin J., *Polski ruch narodowy na Łotwie w latach 1919–1940*. Wrocław 1993, s. 72.

⁴ Głos Polski 1922, 26 październik–2 listopad.

⁵ Tygodnik Polski, 1925, 9 lipca.

⁶ Głos Polski, 1923, 15 marzec; Słowo, 1923, 8 lipiec.

⁷ Słowo, 1923, 28 marzec.

Rzeczypospolitej Polskiej w Daugavpils), po jego śmierci w roku 1926 – jako pomocnik adwokata Edgarsa Tomsonsa w Daugavpils. Przerwał tę pracę tylko w okresie od 1928 roku do września 1931 roku, kiedy był wiceministrem, później do niego wrócił. Był także oficerem rezerwy Armii Łotewskiej. W lutym 1934 roku na zjeździe Zjednoczenia Polaków został wybrany prezesem Zarządu Głównego tej organizacji⁸.

4 lutego 1928 roku Jan Wierzbicki został przez rząd zatwierdzony na stanowisku wiceministra spraw wewnętrznych w trzynastym rządzie pod kierownictwem Pēterisa Juradevskisa, a w końcu 1928 roku – w czternastym rządzie pod kierownictwem Hugo Celmiņņa (ministrem spraw wewnętrznych w obydwóch rządach były pułkownik, przedstawiciel Związku Chłopów – Eduards Laimiņš). W okresie działalności Saeimy był to pierwszy wypadek wejścia do rządu przedstawiciela mniejszości narodowych. Będąc na stanowisku wiceministra odpowiadał za sprawy paszportowe, nadania obywatelstwa, mniejszości narodowych oraz samorządowe. W maju 1929 roku dzięki jego staraniom udało się osiągnąć przyjęcie do pracy z powrotem 19 bezpaństwowców – kolejarzy, tzw. „nansenistów” (właścicieleli międzynarodowych paszportów Nansena) z 40 osób, które zostały zwolnione na podstawie nowego prawa w walce z bezrobociem⁹. 2 czerwca 1931 roku złożył prośbę o zwolnienie ze stanowiska wiceministra, co zostało przyjęte 1 lipca.

Na posiedzeniu Saeimy 28 marca 1934 roku poseł z Centrum Demokratycznego J. Breikšs (Breikšs) w swoim przemówieniu podkreślił, że w parlamencie jest kilku posłów z mniejszości narodowych, którzy zawsze wygłaszają swoje przemówienia w języku łotewskim i wymienił trzy nazwiska – Żydów S. Vittenberga i M. Dubina (obydwaj – z partii „Agudas Israel”) i Polaka J. Wierzbickiego. Jednocześnie J. Breikšs zaznaczył, że wszyscy posłowie niemieccy język łotewski znają, lecz nim w parlamencie nie przemawiają, natomiast Rosjanin S. Trofimow rozpoczął wygłaszać przemówienia po łotewsku, lecz później od tej zasady odstąpił¹⁰.

Interesujące, że J. Wierzbicki 15 maja 1934 roku wygłosił w parlamencie łotewskim ostatnie przemówienie tego dnia (sprawozdanie Komisji Śledczej w sprawie posłów) przed zamachem stanu zrealizowanym w nocy na 16 maja¹¹.

Po przewrocie państwowym 15 maja 1934 roku działalność Saeimy i partii politycznych została zawieszona, w państwie powstał system autorytarny premiera (od 1936 roku – także Prezydent państwa) Kārlisa Ulmanisa. 26 maja 1934 roku był poseł i przewodniczący Polskiego Zjednoczenia Narodowego Łotwy J. Wierzbicki (podobnie jak liderzy wszystkich innych mniejszości narodowych) w imieniu polskiej mniejszości przekazał premierowi K. Ulmanisowi pozdrowienia i najlepsze

⁸ Nāsz Głos, 1934, 4 marzec.

⁹ Dzwon, 1929, 4 maj.

¹⁰ IWA, 5458. f., 1. apr., 609. l., b.p.

¹¹ Ronis I. Kārlis, *Ulmanis Latvijas brīvalsts likteņa stundās un viņa golgātas ceļā* (w:) Kārlis Ulmanis trīnā un cietumā, Rīga, 1994, 96. lpp.

życzenia, aby „prowadził Łotwę do rozkwitu oraz szczęścia i dobrobytu obywateli Łotwy wszystkich narodowości”¹².

Wkrótce po przewrocie były poseł Saeimy przeniósł się na stałe do Daugavpils, gdzie pracował jako adwokat, niemal całkowicie odłączając się od polskiego życia społecznego. Jednak w styczniu 1935 roku wraz z E. Butnickim i drugim byłym posłem polskim do Saeimy W. Łapińskim został włączony w skład Komisji Likwidacyjnej Zjednoczenia Polskiego (jako jej prezes). Wiosną 1936 roku w porozumieniu z polskim poselstwem starał się osiągnąć ustępstwa władz łotewskich w sprawie przekazania mienia organizacji istniejącym towarzystwom polskim, co częściowo się udało¹³.

Do końca niepodległości Łotwy J. Wierzbicki był członkiem daugavpilsskiego Polsko-Katolickiego Towarzystwa Dobroczynności, a także – daugavpilskiego oddziału Towarzystwa Zbliżenia Łotewsko-Polskiego (do maja 1935 był także członkiem zarządu tego Towarzystwa)¹⁴.

Był właścicielem domu w Daugavpils, przy ulicy 18. Novembra 51 (mieściła się tam jego kancelaria adwokacka i mieszkanie). Budynek ten spłonął niedługo po rozpoczęciu okupacji – 27 czerwca 1940 roku. Niezwłocznie potem J. Wierzbicki przeniósł się do należącego do niego majątku (2 hektary ziemi) w Szpogach, w gminie Vidūi, gdzie mieszkał do początku okupacji niemieckiej w lipcu 1941 roku nigdzie nie pracując. Od lata 1941 roku znowu mieszkał w Daugavpils i we wrześniu otrzymał pozwolenie Generalnej Dyrekcji na zajęcie się działalnością adwokata przysięgłego. Pracował w tym charakterze w rejonie Daugavpilskiego Sądu Okręgowego do końca okupacji niemieckiej w lecie 1944 roku (w biurze kancelarii na ulicy Teātra 2)¹⁵. Został w rodzinnym mieście podczas ponownej okupacji radzieckiej. Zmarł w 1946 roku i został pochowany na miejscowym katolickim cmentarzu, obok swego brata Cezarego¹⁶.

Żona J. Wierzbickiego, Tamara, była Rosjanką – córka notariusza z guberni Orzelskiej (Orjol), z domu Klementjewa (urodzona w 1894 roku). Mieli syna Wiktora (urodzonego w 1916 roku) i córkę Janinę Zofię (urodzoną w 1922 roku). Syn Wiktor w 30. latach był członkiem Polskiego Towarzystwa Akademickiego. W Republice Łotewskiej żyła także matka, bracia i siostry J. Wierzbickiego.

Jarosław Wilpiszewski

Drugim posłem polskim był Jarosław Stefan Wilpiszewski. Urodzony 1 listopada 1881 roku w gminie Pildas powiatu łucyńskiego (Ludzas) w rodzinie drobnego wła-

¹² *Iatvijas Kareivis*, 1934, 27. maijs.

¹³ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, t. 6211, k. 100, 136; Sztab Główny, t. 616/245, k. 56.

¹⁴ *Iatgales Vēstnesis*, 1935, 24. maijs.

¹⁵ *Statistikas biŕivprātīgo korespondentu Rokas grāmata* 1943, gadam, Rīga, 1943, 312. lpp.

¹⁶ Szakiel H.: *Cmentarz katolicki w Dyneburgu (w:) Nekropolie polskie na Łotwie*, Ryga, 1996, s. 67, 79.

ściociela zienskigo Wiktora Wilpiszewskiego. „Po kądzieli” był potonkiem dużyeh ziemian inflanckieh. Również był prawnikiem i w Rosji carskiej zajmował posady sądownicze w Lucyńskim i Siebezkim powiecie, stale był wybierany przez polskich wyborców radnym Lucyńskiego Powiatowego Ziemstwa i Witebskiego Gubernialnego Ziemstwa. W początku lat 20 został wybrany prezesem Rady gminnej w Pilda. W 1922 roku kandydował w wyborach do Saeimy z listy Związku Polaków, jednak znalazł się na czwartym miejscu (po Bronisławie Wierzboickim, Janie Wierzbickim i Antonim Tallat-Kielpszu)¹⁷. W 1925 i 1928 roku został wybrany do Saeimy, gdzie przez 6 lat tworzył frakcję polską wraz z J. Wierzboickim.

Jednocześnie J. Wilpiszewski pozostał na stanowisku prezesa Związku Polaków na Łotwie, od 1932 roku – Zjednoczenia Polskiego, do lutego 1934 roku, kiedy nie otrzymał potrzebnej liczby głosów w wyborach do zarządu tej organizacji.

W grudniu 1927 roku Rada Banku Narodowego Łotwy zatwierdziła J. Wilpiszewskiego na członka Rady Banku Rolnego (Zemes Bank) i był to pierwszy wypadek mianowania przedstawiciela mniejszości członkiem rady jednego z trzech wielkieh banków państwowych (Narodowego, Rolnego i Hipotecznego). Pozostał na tym stanowisku do 1934 roku¹⁸.

Wysunął swoją kandydaturę także w wyborach 1931 roku, jednak nie został wybrany. Pozostał w Rydze, gdzie czynnie działał społecznie. Po przewrocie majowym – razem z byłym polskim posłem do Saeimy W. Łapińskim uczestniczył w Warszawie w dniach 5–11 sierpnia w II Zjeździe Polaków Zza Granicy i został wybrany członkiem zarządu Wszechświatowego Związku Polaków. W 1934 roku został wydawcą i redaktorem odpowiedzialnym jedynego polskiego czasopisma – tygodnika „Nasze Życie” (pełnił te obowiązki od grudnia 1934 do sierpnia 1940 roku, kiedy czasopismo zostało zawieszane przez sowieckie władze okupacyjne). Był także prezesem Rady Związku Polskiej Młodzieży na Łotwie, prezesem towarzystwa „Oświata”, członkiem Towarzystwa „Ausra” i filistrem Polskiego Towarzystwa Akademickiego, aktywnie biorąc udział w polskim życiu społecznym. W marcu 1939 roku, po rejestracji utworzonego na podstawie kilku polskich organizacji Związku Polaków Łotwy, został prezesem Tymczasowego Zarządu tej organizacji – jednak na zjeździe Związku w czerwcu 1939 roku podczas wyborów na prezesa wycofał swoją kandydaturę. Zjazd wyraził podziękowanie Wilpiszewskiemu za jego wkład w działalność polskiej mniejszości na Łotwie¹⁹. W końcu 1939 roku został prezesem Komitetu Pomocy przy Związku Polaków żołnierzom polskim internowanym na Łotwie i kierował akcją tej pomocy²⁰.

Żona J. Wilpiszewskiego była Rosjanką. Miała na imię Polina. W 1939–1940

¹⁷ Głos Polski, 1922, 28 września, 26 października; Tygodnik Polski, 1925, 3 września.

¹⁸ Tygodnik Polski, 1927, 24 grudnia; Dzwon, 1930, 16 listopada; Myśl Pracy, 1934, Nr 2.

¹⁹ IWA, 2574. f., 3. apr., 2763. l., 4. lp, Nasze Życie, 1939, 23 kwietnia 18 czerwca.

²⁰ IWA, 2395. f., 1. apr., 31. l., 14. lp.

roku była członkiem ryskiej filii Związku Polaków na Łotwie, co świadczyło, że była to rodzina polska. Rodzina J. Wilpiszewskiego mieszkała w gminie Pildas. Córka Regina Jadwiga umarła tam w 1930 roku w wieku 22 lat po krótkiej chorobie, a brat – inżynier Michał Wilpiszewski, który był właścicielem wzorowego gospodarstwa rolnego – w 1938 roku²¹.

Podczas okupacji niemieckiej J. Wilpiszewski do 1944 roku mieszkał w Rydze. Niestety, jego dalszy los na razie nie jest znany.

²¹ Dzwon, 1930, 20 lipca; Nasze Życie, 1938, 15 maja.

Nota o Autorze

Criks Jākabsons urodził się 14 stycznia 1965 r. w Rydze. W 1990 r. ukończył kierunek historii na Fakultecie Historii i Filozofii Uniwersytetu Łotwy z pracą dyplomową „Walka Polski i Szwecji o Inflanty 1600–1629”. Od 1990 pracownik naukowy Instytutu Historii Akademii Nauk Łotwy, od 1993 r. – Instytutu Historii Łotwy Uniwersytetu Łotwy w Rydze, od 1995 r. adiunkt. Od 1995 r. jednocześnie kierownik Działu Publikacji Wydawnictw Źródłowych Państwowego Archiwum Historycznego Łotwy. Specjalizuje się w badaniu historii Republiki Łotewskiej (1918–1940), szczególnie kwestii stosunków łotewsko-polsko-litewskich, historii mniejszości narodowych Łotwy, a także historii polityczno-wojskowej Europy Środkowo-Wschodniej.

W 1995 r. obronił pracę doktorską pod tytułem „Stosunki łotewsko-polskie 1919–1920”. Jest autorem jednej monografii [„Podī Latvijā” (Polacy na Łotwie), Ryga, 1996], słownika biograficznego [„Latvijas armijas augstākie virsnieki 1918–1940 (Wyżsi oficerowie Armii Łotwy 1918–1940), Ryga, 1998] i 74 opublikowanych na Łotwie, w Polsce, Estonii, Rosji, na Białorusi, Litwie artykułów naukowych, 24 recenzji, omówień i przeglądów, ponad 170 artykułów popularno-naukowych. Tłumacz z języka polskiego artykułów naukowych i źródeł. Autor haseł do trzech encyklopedii Polskiego Wydawnictwa Naukowego. Uczestniczył z referatami w 52 konferencjach naukowych na Łotwie, na Litwie, w Polsce, Białorusi i USA. Dwukrotnie miał odczyty w Instytucie Historii PAN.

Na Uniwersytecie Łotwy wykładał historię Polski XIX–XX w., na Uniwersytecie Ryskim Stradiņā – polityczną historię Europy XVI–XX w. i polityczną historię Łotwy. Od 1992 roku członek Instytutu Badań Łatgalii. W roku 1994 pracował w polskich archiwach w ramach stypendium Fundacji Stefana Batorego, w 1999 roku ukończył kurs VIII Wschodniej Szkoły Letniej na Uniwersytecie Warszawskim. 1994–1998 był członkiem kolegium redakcyjnego łotewskiego pisma naukowego „Latvijas Arhīvi”, obecnie jest członkiem kolegium redakcyjnego pisma naukowo-wojskowego „Militārais Apskats” i pisma „Polak na Łotwie”.

Od 1999 – członek Komisji Historyków przy Prezydencie Łotwy, od 1999 r. członek Rozszerzonej Rady Promocyjnej i Habilitacyjnej z Dziedziny Historii Uniwersytetu Łotwy. Od 1999 r. jest członkiem Rady Naukowej Instytutu Historii Łotwy Uniwersytetu Łotwy. Od 1998 r. członek Polskiego Towarzystwa Historycznego (oddział w Białymstoku). Od 2001 członek komisji redakcyjnej rocznika Muzeum Wojny Łotwy.